

PELS RIJCKEN

Per e-mail: rechtsbescherming@gelderland.nl

De commissie Rechtsbescherming
Huis der Provincie
Postbus 9090
6800 GX Arnhem

onze ref. 5.1.2e
uw ref. 2024-006754
inzake Aanvullend verweerschrift

5.1.2e
advocaat
5.1.2e
5.1.2e @pelsrijcken.nl

28 juni 2024

Geachte commissie,

Met het oog op de behandeling van het bezwaar op 9 juli 2024 in bovenvermelde zaak treft u hieronder, namens verweerder, een Aanvullend verweerschrift.

Bij besluit van 3 mei 2024 heeft verweerder een omgevingsvergunning verleend voor een flora- en fauna-activiteit. Op grond van de omgevingsvergunning is het mogelijk om onder strenge voorwaarden, geborgd in voorschriften, tot opzettelijke verstoring van de wolf op de Noord-Veluwe over te gaan wanneer de wolf afwijkend gedrag vertoont.

Tegen het besluit heeft Stichting de Faunabescherming (hierna: bezwaarmaakster) bij brief van 5 mei 2024 bezwaar gemaakt én ook een verzoek om voorlopige voorziening ingediend bij de voorzieningenrechter van de rechtbank Gelderland. Verweerder heeft hierop gereageerd in een verweerschrift.¹ Bezwaarmaakster heeft bij brieven van 13 mei 2024 nadere stukken en een toelichting ingediend.² De voorzieningenrechter heeft bij uitspraak van 23 mei 2024 het schorsingsverzoek toegewezen.³

Dit aanvullende verweerschrift reageert (onder 1) op de brieven van 13 mei 2024 van bezwaarmaakster en reageert (onder 2) op de uitspraak van de voorzieningenrechter.

¹ Zie stuk 5 van de op de zaak betrekking hebbende stukken.
² Zie stukken 6 en 7 van de op de zaak betrekking hebbende stukken.
³ V.zr. Rb. Gelderland 23 mei 2024, ECLI:NL:RBGEL:2024:3065.

1 Reactie op nadere stukken van 13 mei 2024

1.1 Tegenreacties bezwaarmaakster

Naar aanleiding van het advies van wolvengedragsdeskundige 5.1.2e (hierna: 5.1.2e) over het afwijkend gedrag van de wolf op de noordelijke Veluwe van 1 mei 2024, heeft bezwaarmaakster de volgende tegenreacties ingediend op 13 mei 2024:

- i. Advies van 5.1.2e van 11 mei 2024;
- ii. Advies van 5.1.2e van 12 mei 2024;
- iii. E-mail van 5.1.2e van 6 mei 2024;
- iv. Advies van 5.1.2e van 9 mei 2024.

Verweerder heeft 5.1.2e verzocht om in te gaan op de kritiek van de rapporten. Die kritiek wordt per document weerlegd in hoofdstuk 2 van het Nader rapport van 28 juni 2024 dat is opgenomen in **bijlage 1** bij dit Aanvullend verweerschrift. 5.1.2e kan, kort gezegd, de kritiek niet volgen en volgens hem doen de rapporten niet af aan de conclusies uit het rapport van 1 mei 2024. Verweerder verwijst voor een inhoudelijke reactie om die reden in eerste plaats naar het Nader rapport van 5.1.2e. Dat sprake is van afwijkend gedrag dat noopt tot ingrijpen is geenszins weersproken. De ingediende tegenrapporten plaatsen niet meer dan nuances. Die nuance gaat echter voorbij aan het feit dat de openbare veiligheid in het geding is, en het bevoegd gezag kan het zich niet veroorloven om te wachten totdat er iets misgaat. Er is gelukkig nóg niks misgegaan, maar het gevaar voor de openbare veiligheid kan zich wel degelijk elk moment voordoen. Nu, maar ook zeker op de lange termijn, wanneer de wolf de roedel verlaat (voor een uitgebreide toelichting voor de gevaren, op korte en lange termijn, verwijst verweerder naar 5.1 en 5.2 van bijlage 4 van het besluit, waarin dit uitgebreid is besproken).

1.2 Nadere toelichting bezwaarmaakster (d.d. 13 mei 2024)

In aanvulling op de tegenreacties heeft bezwaarmaakster bij brief van 13 mei 2024 een toelichting ingediend.⁴ Hieronder reageert verweerder op die toelichting. Hierbij wordt de volgorde van de kopjes aangehouden die bezwaarmaakster ook hanteert.

"Geen afwijkend gedrag: meer onderzoek nodig"

Bezwaarmaakster stelt dat geen sprake zou zijn van afwijkend gedrag en verwijst ter onderbouwing hiervan naar de tegenreactie van 5.1.2e van 11 mei 2024 (i). Bezwaarmaakster citeert de volgende passage waaruit dit zou blijken.

"Onder de eerste generaties wolven in ons land bevonden en bevinden zich

⁴ Zie stuk 7 van de op de zaak betrekking hebbende stukken.

exemplaren die hun schuwheid lijken te hebben afgeworpen: ze lopen met daglicht door stedelijke omgeving, door agrarisch gebied en lijken in meerder opzicht de nabijheid van de mens niet te schuwen of zelfs te zoeken. De wolf van Ermelo lijkt hier ook een voorbeeld van. Mech & Boitani (2006) melden dat een dergelijk gedrag van meestal jonge wolven in welhaast alle populaties in Noord Amerika en Europa voorkomt. Ook een strikte bescherming maakt wolven minder schuw. Er hoeft dus in Ermelo helemaal geen sprake te zijn van exceptioneel gedrag voortvloeiend uit habituatie.”⁵

Met deze *algemene* stelling is geenszins omvergeworpen dat sprake is van afwijkend gedrag en/of habituatie van de wolf op de noordelijke Veluwe. Groot Bruinderink is daar zelf ook niet van overtuigd blijkens het feit dat hij schrijft dat het “lijkt” en dat geen sprake “hoeft” te zijn van afwijkend gedrag, hij sluit het dus zeker niet uit.

Hiertegenover staat een doorwrocht advies van 5.1.2e van de situatie op de noordelijke Veluwe met een uitgebreide casusbeschrijving en een heldere conclusie gebaseerd op zowel de theorie als de praktijk.⁶ Dat dergelijk niet-schuw wolvengedrag bij uitstek afwijkend is, wordt ook bevestigd door 5.1.2e in de *second opinion* over vergelijkbaar wolvengedrag op de Veluwe (zie bijlage 5 bij de omgevingsvergunning).

Daarnaast verwijst bezwaarmaakster ter onderbouwing van haar standpunt, dat geen sprake zou zijn van afwijkend gedrag, naar de reactie van 5.1.2e (iv). Zij citeert de volgende passage uit die reactie.

“Deze wolf is nieuwsgierig en belangstellend, maar vormt op basis van de in het advies opgenomen informatie geen enkele bedreiging voor mensen. Deze wolf laat juist zien dat ze eerder ongevaarlijk is en een zeer laag risico vormt voor mensen. De vraag rest dan wat nu eigenlijk het probleem is met deze wolf?”⁷

5.1.2e vraagt zich af wat het gevaar is aangezien uit de videobeelden (nog) geen dreiging blijkt. Hij gaat daarbij voorbij aan het feit dat omgevingsvergunning (ook) juist moet voorkomen dat conflictsituaties tussen mens en wolf ontstaan. Voor het inzetten van de juridische grondslag (in het belang van de openbare veiligheid), hoeft het gevaar zich ook nog niet te hebben gemanifesteerd.⁸ Los hiervan: het gevaar ligt wel degelijk op de loer (voor een uitgebreide toelichting voor de gevaren, op korte en lange termijn, verwijst verweerder naar 5.1 en 5.2 van bijlage 4 van het besluit, waarin dit uitgebreid is besproken).

⁵ Zie blz. 2 van het Nader stuk van bezwaarmaakster van 13 mei 2024.

⁶ Zie bijlage 3 bij de omgevingsvergunning.

⁷ Zie blz. 2 van het Nader stuk van bezwaarmaakster van 13 mei 2024.

⁸ ABRvS 28 februari 2018, ECLI:NL:RVS:2018:643, r.o. 7.2
ABRvS 19 april 2023, ECLI:NL:RVS:2023:1547, r.o. 9.1.

Tot slot verwijst verweerder naar de (bodem)uitspraak van 24 januari 2024 van de rechtbank Midden-Nederland waarin werd overwogen dat sprake was van afwijkend gedrag in een vergelijkbare situatie, voor in ieder geval het wolvengedrag.

"21. De rechtbank kan de inmiddels wel zorgvuldig voorbereide en voldoende gemotiveerde redenering van het college volgen en is van oordeel dat het college zich op het standpunt heeft mogen stellen dat sprake is van afwijkend gedrag van ten minste één wolf waardoor een gevaar voor de openbare veiligheid bestaat. Daarmee is aan het wettelijke vereiste noodzaaks criterium voldaan."⁹

De situatie afwachten en nog meer onderzoek doen naar de dynamiek van de wolf in het gebied draagt niet bij aan de situatie én kan het bevoegd gezag bovendien, in het belang van de openbare veiligheid, niet verantwoorden.

"Juridisch kader: strikte bescherming"

Bezwaarmaakster stelt zich op het standpunt dat slechts op grond van een wettelijke reden een vergunning mag worden verleend én als er geen andere oplossingen zijn. Verder, zo voegt bezwaarmaakster hieraan toe, geldt dat dit 'nauwkeurig en treffend' dient te worden gemotiveerd.

Dat de wolf een strikt beschermde soort is, ontkent verweerder niet. Dat is precies de reden dat een stevig gemotiveerde omgevingsvergunning is afgegeven waaraan ook een ecologisch advies ten grondslag ligt, met een uitgebreide afweging van de oplossingen (zie bijlage 3 bij de vergunning). De vergunning is daarnaast verleend op de grondslag dat zij nodig is "in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten". Dit belang staat genoemd in artikel 8. 74k, lid 1, onder b, onder 3°, van het Besluit kwaliteit leefomgeving (hierna: het Bkl). Waarbij met name de *openbare veiligheid* het hier aan de orde zijnde belang is. Het gevaar voor de openbare veiligheid noopt tot ingrijpen, omdat het afwijkende gedrag voor gevaarlijke situaties voor de mens kan leiden, met lichamelijk letsel tot gevolg. Aan de voorwaarden die door bezwaarmaakster zijn genoemd, wordt dus wel degelijk voldaan.

"Reikwijdte omgevingsvergunning"

Bezwaarmaakster stelt dat de omgevingsvergunning niet is verleend voor het verwonden of als gevolg van paintball beschieting doden van een jonge wolf, maar dat met inzet van een paintballgeweer wel het aanmerkelijke risico wordt genomen dat een wolf ernstig gewond raakt en als gevolg daarvan of direct door het beschieten dood gaat.

⁹ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, r.o. 21.

Die stelling van bezwaarmaakster mist enige feitelijke grondslag. Het is zonder meer uitgesloten dat een wolf (ernstig) gewond zal raken door een paintballprojectiel gelet op de voorschriften van de vergunning. Juist het gekozen paintballgeweer heeft een hoge mate van nauwkeurigheid waarmee de kans op verwonding is gereduceerd. Verantwoorde omgang is ook geborgd met voorschrift 16. Dat schrijft minimale afstanden voor die in acht moeten worden genomen, daarin is bepaald dat dusdanig gericht moet worden zodat de bilspeer/achterhand van de wolf wordt geraakt en dat alleen mag worden geschoten als de wolf stilstaat of langzaam beweegt.

Bezwaarmaakster citeert ter onderbouwing van haar standpunt een passage uit het advies van (i) Groot Bruinderink van 11 mei 2024.

"Een paintball geweer kan immers gevaarlijk zijn wanneer het onjuist wordt gebruikt. De vereiste zuiverheid van een schot vereist een hoge snelheid van de paintball. Hoe hoger die snelheid echter, des te groter de kans op een blessure bij de wolf. Een paintball geweer kan ballen afvuren met snelheden tot 350 km/h. Wat wanneer de wolf zo'n bal in zijn oog krijgt of anderszins wordt verwond?"

De snelheid van 350 km/h valt relatief mee in vergelijking met reguliere munitie, voor faunabeheer bijvoorbeeld (die halen, afhankelijk van het kaliber, doorgaans mondingssnelheden van circa 2.800 km/h). De kans dat de wolf een projectiel in zijn/haar oog krijgt is nihil nu inzet van het middel onderworpen is aan strikte vergunningvoorschriften. Ook de rechtbank heeft in de uitspraak van 24 januari 2024 overwogen dat de inzet van het paintballgeweer een proportioneel middel betreft.¹⁰

"Staat van instandhouding"

Bezwaarmaakster wijst erop dat de wolf in Nederland niet in een gunstige staat van instandhouding verkeert en daarom zou voorzichtig moeten worden gedaan. Dat de wolf niet in een gunstige staat van instandhouding verkeert, ontkent verweerder niet. Maar, zoals toegelicht in de omgevingsvergunning, kunnen de wolven in Nederland niet als zelfstandige populatie worden aangemerkt. De wolf in Nederland behoort tot de Centraal- Europese wolvenpopulatie. Ondanks dat de wolf zich nog niet in een goede staat van instandhouding bevindt, ontwikkelt deze zich wel degelijk goed – wat goed zichtbaar is in de snelle invulling van inmiddels zeven wolventerritoria op de Veluwe (waar aanvankelijk drie tot maximaal vijf territoria verwacht werden).¹¹

Maar nog belangrijker: het gebruik van de vergunning zal geen afbreuk doen aan de goede ontwikkeling van de wolf én dus geen afbreuk doen aan het streven naar een gunstige staat van instandhouding. Door nu in te grijpen wordt erger voorkomen.

¹⁰ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, r.o. 21.

¹¹ Zie het kopje 'Gunstige staat van instandhouding' op blz. 10 van de omgevingsvergunning.

Afschrikken zonder blijvende negatieve gevolgen voor een individuele wolf doet geen afbreuk aan het ontwikkelen van een gunstige staat van instandhouding van de wolf als soort. Dit is bekrachtigd door de rechtbank in de tussenuitspraak van 1 september 2023.

"De rechtbank oordeelt dat het college op dit punt de ontheffing voldoende heeft onderbouwd in het bestreden besluit. Partijen zijn het er over eens dat de wolven in Nederland niet als zelfstandige populatie kunnen worden aangemerkt. De wolf in Nederland behoort tot de Centraal-Europese wolvenpopulatie. Uit de factfinding study "De wolf terug in Nederland" van september 2021, blijkt dat het met die populatie steeds beter gaat. Ondanks dat de wolf zich nog niet in een goede staat van instandhouding bevindt, ontwikkelt deze zich dus wel goed. De rechtbank volgt de toelichting van het college dat het incidenteel verjagen/afschrikken van een aantal wolven in het Park geen afbreuk zal doen aan de goede ontwikkeling van de wolf én dus geen afbreuk doet aan het streven naar een gunstige staat van instandhouding."¹²

Er wordt, kortom, geen afbreuk gedaan een gunstige staat van instandhouding.

"Noodzaak"

Bezwaarmaakster uit twijfels bij de onderbouwing van het noodzakelijkheidsvereiste van de vergunning. Zij citeert ter onderbouwing hiervan naar de volgende passage uit het (i) advies van 5.1.2e van 11 mei 2024.

"Er bestaat over de effecten van het gebruik van een paintball geweer op het gedrag van de wolf meer lectuur dan literatuur, zeker in een situatie waarin mogelijk sprake is van voortgaande voedselconditionering. Wat betreft het zg. 'hazing', het schrik aanjagen: de ervaring leert dat afwisselende inzet van verschillende middelen het meest soelaas biedt."

Het standpunt van 5.1.2e dat er "meer lectuur dan literatuur" is over het effect van het paintballgeweer is een drogreden. Het is namelijk geen argument tegen het effect van het paintballgeweer. Verder citeert bezwaarmaakster de tegenreactie van 5.1.2e

"Vanwege de risico's en de onzekerheid van de maatregel moet echter eerst worden ingezet op bovenstaande preventieve beschermingsmaatregelen die de mens weghouden van de wolf."

Hij wijst op de "onzekerheid van de maatregel". Maar de stelling wordt in de e-mail van hem niet onderbouwd. Groot Bruinderink én 5.1.2e hebben dus kritiek op het effect van het paintballgeweer, maar onderbouwen dit beiden op geen enkele

¹² Rb. Midden-Nederland 1 september 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:4453, r.o. 24.

manier. Hier staat tegenover dat er voldoende praktijkervaring is met het middel (zie paragraaf 6.1 en paragraaf 6.2 van bijlage 3 en paragraaf 7.2.3 van bijlage 4 van het besluit). En in de – wel degelijk – wetenschappelijke literatuur, waar bezwaarmaakster zelf nota bene naar wijst (Reinhardt et al. 2020) worden juist de positieve ervaringen met de inzet van het paintballgeweer in Yellow Stone beschreven.

"Andere oplossingen"

Bezwaarmaakster stelt dat eerst preventieve maatregelen genomen moeten worden voordat over mag worden gegaan tot verstoring. Bezwaarmaakster citeert in dat kader het advies van de Groot Bruinderink.

"Voorlichtingscampagnes gekoppeld aan passende handhaving zijn van groot belang voor de omgang met wolven in het algemeen en de situatie in Ermelo in het bijzonder."¹³

En, respectievelijk, de e-mail van 5.1.2e

"Het is van belang eerst preventieve maatregelen toe te passen gericht op het voorkomen van verdere verstoring van de wolf, door maatregelen toe te passen op de Jonckheer Dr. CJ Sandbergweg en de bewuste fietspaden waarop het dier zich laat zien. Voorkeur gaat uit naar uitdoven van het gedrag door stoppen van de stimulus. Informeren publiek, desnoods afsluiten van de bewuste paden en wegen. Stoppen met voeren. Stopverbod. Handhaving."¹⁴

De voorgestelde preventieve maatregelen zijn allemaal uitgeput. Er zijn vanuit de provincie inmiddels acht voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd bij en met voornamelijk Veluwe gemeenten. Daarnaast wordt er al ingezet op handhaven op het mogelijk voeren van de wolf, geldt er ook plaatselijk een stopverbod in Ermelo en is de aangelegen parkeerplaats afgesloten voor bezoekers. Er wordt, kortom, al van alles gedaan om conflicten te voorkomen, maar dat is helaas niet genoeg.

"Paintball schieten: risico op ernstige verwondingen en de dood"

Bezwaarmaakster wijst op het – in haar woorden – niet geruststellende advies over de FN-303. Dat advies is bij verweerder bekend en lag bovendien mede ten grondslag aan de eerdere ontheffing. In de (bodem)uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland van 24 januari 2024 wordt ook ingegaan op het desbetreffende advies.¹⁵ Naar oordeel van verweerder toont het advies juist het verantwoord gebruik van het middel aan. Bezwaarmaakster wijst op punt 5 van het eindoordeel op blz. 8 van het advies, waar staat dat op kinderen en mensen boven 65 jaar niet geschoten mag worden. Een wolf kan niet zonder meer gelijk worden gesteld met kinderen of ouderen. Dat dieren, voor

¹³ Zie blz. 7 van het Nader stuk van bezwaarmaakster van 13 mei 2024.

¹⁴ Zie blz. 7 van het Nader stuk van bezwaarmaakster van 13 mei 2024.

¹⁵ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, r.o. 32.

dat advies, niet gelijkstaan aan mensen, blijkt ook nadrukkelijk uit het advies zelf, nu onder punt 4, onder e, het middel juist we wordt toegestaan bij dieren. Het is zonder meer uitgesloten dat een wolf (ernstig) gewond zal raken door een projectiel gelet op de strikte vergunningvoorschriften. Ook de rechtbank heeft in de uitspraak van 24 januari 2024 overwogen dat de inzet van het paintballgeweer een proportioneel middel betreft.¹⁶

"Auto's"

Bezwaarmaakster stelt dat onvoldoende onderzoek is gedaan naar de vraag of de wolf specifiek naar mensen in auto's kijkt. Verweerder ziet niet in hoe dit standpunt de rechtmatigheid van het besluit raakt. De waarnemingen die zijn beschreven in het advies van 5.1.2e zie bijlage 3 bij de omgevingsvergunning, gaan hoofzakelijk uit van situaties waarin juist géén auto's zijn beschreven.

"Vergunning naar aantallen wolven, plaats en tijd veel te ruim, onkundige beschieting"

Bezwaarmaakster stelt dat de omgevingsvergunning beperkt zou moeten zijn tot de specifiek onderzochte wolf en niet ten aanzien van andere nog te beoordelen wolven. Verweerder kan deze redenering niet volgen. Uit het advies van 5.1.2e zie bijlage 3 bij de omgevingsvergunning, komt naar voren dat er tenminste één wolf afwijkend gedrag vertoont, maar het advies sluit niet uit dat er meer wolven zijn die afwijkend gedrag vertonen nu de desbetreffende wolf niet op elke waarneming is te herkennen. Los van het voorgaande: de vergunningvoorschriften borgen dat de vergunning slechts kan worden ingezet bij een wolf die *du moment* afwijkend gedrag vertoont (zie voorschrift 16). Mocht bezwaarmaakster – om welke reden dan ook – twijfels hebben over de inzet van het middel daarvan, kan zij in juridische zin een vinger aan de pols houden gelet op voorschriften 12 en 13 met betrekking tot de voorgeschreven videobeelden.

Bezwaarmaakster stelt dat het schietgebied te ruim is en dat het beperkt zou moeten zijn tot het strikt noodzakelijke. Verweerder merkt allereerst op dat de vergunning, gezien voorschrift 16, louter kan worden ingezet op het strikt noodzakelijke, namelijk wolven met afwijkend gedrag. Het gekozen schietgebied is ook niet ruimer dan strikt noodzakelijk nu is aangesloten bij het territorium van de wolven waarin het afwijkende gedrag zich vertoont, gecombineerd met de gemeente grenzen. Betreffende wolven kunnen zich logischerwijs op ieder moment op iedere plek binnen dat territorium bevinden.¹⁷ Dat is nog eens extra ecologisch onderbouwd in het Nader rapport van Klees van onder punt 3.2, zie **bijlage 1** bij dit Aanvullend verweerschrift.

Bezwaarmaakster stelt dat de vergunning met de 18 maanden een te lange looptijd kent. Verweerder merkt ten eerste op dat – gezien voorschrift 16 – de vergunning

¹⁶ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212.

¹⁷ Zie ook ter illustratie: <https://www.bij12.nl/onderwerp/wolf/verspreiding-wolf-in-nederland/>

slechts kan worden ingezet op wolven die afwijkend gedrag vertonen. Daarbij komt ook nog dat het werkingsgebied is beperkt tot het relevante territorium. Dus, stel, er zou helemaal geen termijn gekoppeld zijn aan de vergunning, dan alsnog zou gelet op de voorschriften geborgd zijn dat de vergunning slechts kan worden ingezet op wolven met afwijkend gedrag binnen het relevante territorium. De termijn van 18 maanden is daarnaast wel degelijk ecologisch onderbouwd, zie blz. 27 van het advies van 5.1.2e bijlage 3 bij de omgevingsvergunning. De termijn van 18 maanden is nog eens extra ecologisch onderbouwd in het Nader rapport van 5.1.2e van onder punt 3.3, zie **bijlage 1** bij dit Aanvullend verweerschrift.

Bezwaarmaakster stelt dat er geen eisen worden gesteld aan de schutters, het zouden gewone schutters zijn. Verweerder volgt die stelling niet. Allereerst zij verwezen naar de voorschriften 4 t/m 11 van de vergunning. Daaruit volgt dat de provincie zwaar tilt en strenge eisen stelt aan wie de vergunning mogen inzetten. De uitvoerders zijn ook beroepsmatige faunabeheerders/valwildaafhandelaars en in bezit van een draagverlof.

Bezwaarmaakster stelt dat de gekleurde projectielen de (sociale) dynamiek van de roedel kunnen verstoren. Dit wordt niet onderbouwd door bezwaarmaakster. De door bezwaarmaakster ingediende tegenreacties uiten hier overigens ook geen kritiek op. Door 5.1.2e wordt daarentegen juist geadviseerd om kleur in te zetten, dit biedt een extra manier om de effecten te monitoren. Terwijl het geen negatieve effecten heeft aangezien wolven nauwelijks kleuren zien. Zie uitgebreid het advies, bijlage 3, bij de omgevingsvergunning.

"Hand aan de kraan"

Bezwaarmaakster stelt onder verwijzing naar de tegenreacties dat moet worden ingezet op zenderen als alternatief. Verweerder wijst erop dat zenderen een flinke verdoving vereist, dat is meer verstorend dan de impact van een paintballprojectiel. Daarnaast neemt het zenderen niet het gevaar voor de openbare veiligheid weg. Het is daarom geen bevredigende oplossing, maar dus ook zeker niet minder verstorend. Verweerder wijst tenslotte op voorschriften 13 en 17 die nadrukkelijk monitoring voorschrijven. In de vergunning zit, op die manier, een hand aan de kraan ingebouwd.

2 Reactie op uitspraak 23 mei 2024

2.1 Noodzakelijkheid (rechtsoverweging 7.2.1)

In rechtsoverweging 7.2.1. overweegt de voorzieningenrechter dat gelet op de door bezwaarmaakster ingediende contra-expertises, verweerder vooralsnog onvoldoende heeft onderbouwd dat er sprake is van afwijkend gedrag bij de wolf en dat ingrijpen in het belang van de openbare veiligheid noodzakelijk is. Verweerder merkt allereerst op dat de contra-expertises één dag voor de zitting waren ingediend. Het was daarom

onmogelijk om hier voor de zitting op te reageren. Inmiddels heeft verweerder een uitgebreide inhoudelijk reactie neergelegd in het Nader rapport van 5.1.2e dit rapport is opgenomen in bijlage 1 bij dit Aanvullende verweerschrift. 5.1.2e kan, kort gezegd, de kritiek niet volgen en volgens hem doen de rapporten niet af aan de conclusies uit het rapport van 1 mei 2024. Verweerder verwijst daarom voor een inhoudelijke reactie in de eerste plaats naar het Nader rapport van 5.1.2e In aanvulling hierop: dat er sprake is van afwijkend gedrag dat noopt tot ingrijpen is niet weersproken. De tegenrapporten plaatsen niet meer dan nuances. Die nuance gaat echter voorbij aan het feit dat met afwijkend gedrag van de wolf/wolven de openbare veiligheid in het geding is, en het bevoegd gezag kan het zich niet veroorloven om te wachten tot er iets misgaat. In aanvulling op de reactie van 5.1.2e heeft verweerder onder 1.2 van dit Aanvullend verweerschrift ook gereageerd op de contra-expertises.

Verweerder verwijst naar de (bodem)uitspraak van 24 januari 2024 van de rechtbank Midden-Nederland waarin werd overwogen dat sprake was van afwijkend gedrag in een vergelijkbare situatie, althans wat betreft de gedragswaarnemingen.

“21. De rechtbank kan de inmiddels wel zorgvuldig voorbereide en voldoende gemotiveerde redenering van het college volgen en is van oordeel dat het college zich op het standpunt heeft mogen stellen dat sprake is van afwijkend gedrag van ten minste één wolf waardoor een gevaar voor de openbare veiligheid bestaat. Daarmee is aan het wettelijke vereiste noodzaaks criterium voldaan.”¹⁸

Verweerder benadrukt dat de vergunning alleen ziet op het *verstoren* van de soort en niet doden. Daarnaast gaat het om tenminste één individu. De voorzieningenrechter legt daarmee de lat uitzonderlijk hoog, net zoals de rechtbank Midden-Nederland. Dit is niet alleen de mening van verweerder – maar tevens die van erkend jurist natuurwetgeving 5.1.2e In zijn annotatie bij uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland schrijft hij:

“Uitputtend motiveren van besluiten met behulp van deskundigen lijkt de norm te worden in het wolvendossier. Het is opmerkelijk dat de rechtbank (naar mijn mening) erg hoge eisen stelt aan het onderbouwen van een omgevingsvergunning voor het opzettelijk verstoren van een beschermde soort, nu daarmee een eventueel besluit over het ‘doden’ kan worden voorkomen.”¹⁹

Ook 5.1.2e nuanceert in zijn annotatie bij uitspraak van de rechtbank Midden-Nederland de mate van verstoring, hij acht die – terecht – beperkt.

“Bij dit alles speelt de mate van verstoring voor de betrokken wolf kennelijk een beperkte rol. In de uitspraak wordt niet duidelijk wat voor gevolgen de maatregel voor

¹⁸ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, r.o. 2.1

¹⁹ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, JM 2024/52.

de wolf kan hebben. Die lijken mij beperkt en er vooral op gericht om de wolf te leren dat hij niet te dicht in de buurt van mensen moet komen.”²⁰

Ook in de onderhavige zaak worden door de voorzieningenrechter erg hoge eisen gesteld aan een relatief beperkte verstoring, op kleine schaal, in een beperkt gebied, onder strikte voorwaarden. Zeker gelet op, en afgezet tegen, het belang hier aan de orde: de openbare veiligheid.

2.2 Werkingsgebied (rechtsoverweging 7.2.2)

De voorzieningenrechter overweegt in overweging 7.2.2 dat verweerder onvoldoende heeft onderbouwd waarom een vergunning voor de gehele Noord-Veluwe in het belang van de openbare veiligheid nodig is. Verweerder wijst allereerst op dat wel degelijk op basis van ecologisch advies het werkingsgebied van de vergunning is afgebakend. In bijlage 3 bij de vergunning, op blz. 27, wordt het volgende geadviseerd:

“Daarnaast is een voldoende ruim gedefinieerd gebied belangrijk. Dit laatste om ontwijking van locaties, met behoud van ongewenst gedrag te kunnen ondervangen.”

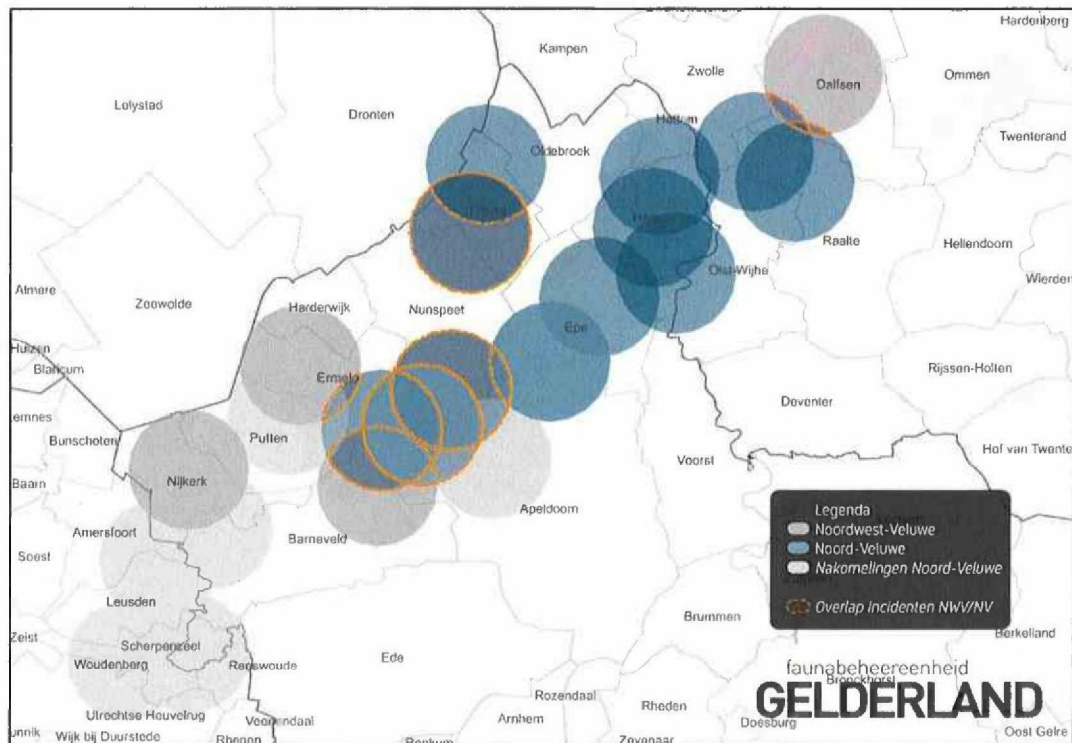
Voor het werkingsgebied is aangesloten bij het territorium van de roedel waarbinnen het afwijkende gedrag is vertoond. In de omgevingsvergunning zelf staat hierover het volgende.

“Omdat het afwijkende gedrag van de wolf louter is signaleerd op de Noord-Veluwe is de noodzaak tot ingrijpen ook beperkt tot dat gebied. Daarom is het werkingsgebied van de vergunning begrensd – zie bijlage 2 bij deze vergunning.”

In het Nader rapport van Klees is de omvang van het werkingsgebied nog eens extra ecologisch onderbouwd. Verweerder verwijst naar punt 3.2 van het Nader rapport, zie **bijlage 1** bij dit Aanvullende verweerschrift.

Ook overweegt de voorzieningenrechter dat niet zou zijn weersproken dat in de regio Apeldoorn een andere roedel met een eigen territorium leeft en dat een roedel een vreemde wolf in het territorium niet zal tolereren. Verweerder weerspreekt dit graag alsnog. Op onderstaande kaart – opgesteld door de FBE op basis van de informatie van BIJ12 over bijtincidenten – is te zien dat de roedels (Noordwest-Veluwe, Noord-Veluwe en nakomelingen van) wel degelijk overlappen.

²⁰ Rb. Midden-Nederland 24 januari 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:212, M en R 2024/47.

In aanvulling zij erop gewezen dat de voorschriften verbonden aan de vergunning borgen dat de vergunning slechts kan worden ingezet bij een wolf die afwijkend gedrag vertoont (zie voorschrift 16). Dus ook zonder enig werkingsgebied aan de vergunning gekoppeld, is geborgd dat de vergunning alleen wordt ingezet in de noodzakelijke situaties.

2.3 Vergunningsduur (rechtsoverweging 7.2.3)

De voorzieningenrechter overweegt in overweging 7.2.3 dat verweerder onvoldoende heeft onderbouwd waarom er een vergunning nodig is voor 18 maanden. Verweerder wijst erop dat 5.1.2e heeft geadviseerd om zo snel mogelijk tot uitvoering over te gaan én hij heeft geadviseerd om die conditionering in ieder geval de tijd van geboorte tot dispersie te laten beslaan. In het advies, bijlage 3 op blz. 27, staat hierover:

“Het advies is om de uitvoering op de mogelijk kortste termijn te starten. Om voldoende en benodigde handelingsvrijheid te hebben dient de periode waarin er gebruik gemaakt kan worden van paintball als aversief middel de verwachte tijd van geboorte tot dispersie van jonge dieren te beslaan.”

Wanneer de dispersie plaatsheeft verschilt per geval en ligt tussen 9 maanden en ruim 4 jaar. In het Nader rapport is de werkingsduur van extra ecologisch onderbouwd. Verweerder verwijst naar punt 3.3 van het Nader rapport, zie **bijlage 1** bij dit Aanvullende verweerschrift. 5.1.2e schrijft hierover het volgende.

"Dispersie van jonge wolven kent een grote variatie. De meesten starten tussen 9 maanden en ruim 4 jaar (Mech & Boitani, 2003). Voor onze contreien, de Midden-Europese laagland populatie waartoe onze wolven behoren is dat ca. 2 jaar. Waarbij opgemerkt wordt dat dispersie over soms zeer grote afstanden (> 1500 km) kan plaats vinden en een dier zich volledig aan de waarneming kan onttrekken."

Gemiddeld genomen is het – voor zover het de Midden-Europese laagland populatie betreft – dus ongeveer 2 jaar. Nu de leeftijd niet exact is vast te stellen van de wolf, en/of wolven, is gekozen voor een werkingsduur van 18 maanden.

Ook hier geldt, tot slot, dat de voorschriften verbonden aan de vergunning borgen dat de vergunning slechts kan worden ingezet bij een wolf die afwijkend gedrag vertoont (zie voorschrift 16). Dus wanneer de wolf geen afwijkend gedrag meer vertoont, of door dispersie zich heeft verplaatst naar een ander gebied – dan kan de vergunning hoe dan ook niet meer worden ingezet. Er zitten daarom, naast de termijn, voldoende zorgvuldigheidsmechanismen in de vergunning gebouwd.

2.4 Bevredigende oplossingen (rechtsoverweging 8.2)

In rechtsoverweging 8.2 overweegt de voorzieningenrechter dat onvoldoende duidelijk is wat verweerder heeft gedaan, al dan niet in samenwerking met de gemeente Ermelo en Natuurmonumenten, om de wolf te beschermen en om voedselconditionering tegen te gaan. Verweerder is van oordeel dat de voorzieningenrechter de toets aan artikel 8.74k, lid 1, van het Bkl verkeerd interpreteert. De omgevingsvergunning, zo staat in het voornoemde artikellid, wordt alleen verleend als er geen andere bevredigende oplossing voor het verrichten van de activiteit bestaat. Het gaat dus niet om de vraag wat verweerder heeft gedaan, zoals de voorzieningenrechter onterecht overweegt, het gaat om de vraag of er andere bevredigende oplossingen zijn voor aversieve conditionering om het gevaar weg te nemen.

Uiteraard dient verweerder zich in te spannen om verlies van schuwheid voor de mens tegen te gaan, bijvoorbeeld door voedselconditionering te voorkomen. Het voldongen feit is alleen, helaas, dat sprake is van afwijkend gedrag, en dat dit in het belang van de openbare veiligheid moet worden afgeleerd. Door strenger te handhaven of door een stopverbod, wordt het gedrag niet aversief geconditioneerd, en blijft het gevaar voor de openbare veiligheid, op korte en lange termijn, gewoon bestaan. In het besluit staat dit ook met zoveel woorden uitgelegd.

"Strenger handhaven op het verstrekken van voer voor de wolf;
Het ongewenste gedrag van de betreffende wolf is zeer waarschijnlijk ontstaan door voedsel conditionering (zie bijlage 3). Handhaven op het mogelijk voeren van wolven gebeurt al. Intensivering daarvan heeft geen effect meer op de betreffende wolf, want

het effect is al ontstaan (red: wolf met afwijkend gedrag). Bovendien is niet op elk mogelijk moment van de dag in een dusdanig groot gebied te controleren op gevallen waar een wolf gevoerd wordt. Daarmee vervalt dit alternatief.”

Het kan niet zo zijn dat verweerder geen omgevingsvergunning kan verlenen in het belang van de openbare veiligheid, omdat – naar oordeel van de voorzieningenrechter – in het verleden onvoldoende is gedaan om voedselconditionering tegen te gaan. In de toets aan artikel 8.74k, lid 1, van het Bkl zou dit geen rol mogen spelen. Wanneer het afwijkende gedrag een feit is, hoe spijtig ook, moet *aversief conditioneren* worden vergeleken met andere oplossingen om het gevaar voor de openbare veiligheid weg te nemen. Het proberen tegen te gaan van voedselconditionering kan dan hooguit in de toekomst zoden aan dijk zetten, maar lost het acute probleem voor de openbare veiligheid niet op.

Het is dan ook vaste rechtspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat in het licht van het doel van de ingreep moet worden beoordeeld of er een andere bevredigende oplossing is.²¹ Ter illustratie wijst verweerder op de uitspraak van de Afdeling van 13 september 2023.²² Daar ging het om een ontheffing die tot doel had om, ter bescherming van weidevogels en andere bodembroeders, de vos te bestrijden. De Afdeling overwoog in die uitspraak dat oplossingen die zagen op de verbetering en uitbreiding van de habitat van weidevogels en andere bodembroeders geen andere bevredigende oplossing waren; het beantwoordde niet aan het doel van de ingreep.

Los van het voorgaande: verweerder heeft uiteraard – zoals ook al toegelicht onder 1.2 (kopje: “*Andere oplossingen*”) – reeds van alles gedaan om voedselconditionering tegen te gaan. Er zijn vanuit meerdere voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd bij en met voornamelijk Veluwe gemeenten, er word al ingezet op handhaven op het mogelijk voeren van de wolf en geldt er ook plaatselijk een stopverbod in Ermelo, en is de aangelegen parkeerplaats afgesloten voor bezoekers.

Overigens moet niet worden vergeten dat gedeputeerde staten geen handhavers zijn van de openbare orde. De juridische bevoegdheden zijn daarom beperkt(er).

2.5 Staat van instandhouding (rechtsoverweging 9.1)

In rechtsoverweging 9.1 overweegt de voorzieningenrechter dat hij over te weinig informatie beschikt om hierover te oordelen en dat verweerder dit aspect in de te nemen beslissing op bezwaar verder moeten verduidelijken. Dat de wolf niet in een gunstige staat van instandhouding verkeert, ontkent verweerder niet. Maar, zoals toegelicht in de omgevingsvergunning, kunnen de wolven in Nederland niet als zelfstandige populatie worden aangemerkt. De wolf in Nederland behoort tot de

²¹ Zie bijvoorbeeld ABRvS 19 april 2023, ECLI:NL:RVS:2023:1547, r.o. 7.1.

²² Zie ABRvS 13 september 2023, ECLI:NL:RVS:2023:3471.

Centraal- Europese wolvenpopulatie. Ondanks dat de wolf zich nog niet in een goede staat van instandhouding bevindt, ontwikkelt deze zich wel degelijk goed.²³ Er wordt, kortom, geen afbreuk gedaan een gunstige staat van instandhouding.²⁴

In rechtsoverweging 10.1 overweegt de voorzieningenrechter dat het gebruik van de omgevingsvergunning een onomkeerbaar gevolg heeft. Ook dat kan verweerder niet volgen. Een kortstondige pijnprikkel is niet blijvend of onomkeerbaar. Het is eerder andersom: niet (spoedig) optreden tegen het afwijkende gedrag, maakt het moeilijker om het nog af te leren.

3 Conclusie

Verweerder verzoekt uw commissie te adviseren de bezwaren ongegrond te verklaren.

Met de meeste hoogachting,

5.1.2e

²³ Zie het kopje 'Gunstige staat van instandhouding' op blz. 10 van de omgevingsvergunning.
²⁴ Zie ook: Rb. Midden-Nederland 1 september 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:4453, r.o. 24.

Bijlage 1

Nader rapport:

Afwijkend gedrag wolf noordelijke Veluwe

5.1.2e

Met dank aan de volgende geraadpleegde collega's:

5.1.2e

Datum: 28 juni 2024
Titel: Nader rapport
Auteur: 5.1.2e
Opgesteld voor: Provincie Gelderland

Studio Wolverine, Legstraat 2a, 4861 RK Chaam - email: info@studiowolverine.com

Inhoudsopgave

1. Aanleiding

2. Reactie op ingebrachte stukken Faunabescherming

2.1 Rapportage van 5.1.2e (11 mei 2024)

2.1.1. Samenvatting

2.1.2 Reactie

2.2 E-mail van 5.1.2e (12 mei 2024)

2.2.1. Samenvatting

2.2.2 Reactie

2.3 E-mail van 5.1.2e (6 mei 2024)

2.3.1. Samenvatting

2.3.2 Reactie

2.4 Notitie van 5.1.2e (mei 2024)

2.4.1. Samenvatting

2.4.2 Reactie

3. Reactie op kritiekpunten van de voorzieningenrechter

3.1 Afwijkend gedrag

3.2 Werkingsgebied

3.3 Werkingsduur

4. Laatste stand van zaken afwijkend gedrag (mei/juni 2024)

5. Conclusie

Bronnen

1. Aanleiding

In het rapport "Advies wolvengedragsdeskundige: Afwijkend gedrag wolf noordelijke Veluwe" (hierna: Deskundigenrapport) van 1 mei 2024 opgesteld voor de provincie Gelderland in het kader van de vergunningverlening voor het verstoren van de wolf op de noordelijke Veluwe, is uitgebreid stilgestaan bij het afwijkend gedrag. Naar aanleiding van een verzoek om voorlopige voorziening tegen de vergunning van 3 mei 2024, zijn reacties binnengekomen op het Deskundigenrapport. Verder heeft de voorzieningenrechter van de rechtbank Gelderland bij uitspraak van 23 mei 2024 de vergunning geschorst. Dit Nader rapport reageert (hoofdstuk 2) op de verschillende reacties die zijn ingediend op het Deskundigenrapport, en reageert vervolgens (hoofdstuk 3) op de uitspraak van de voorzieningenrechter voor zover ecologisch relevant. Verder wordt nog kort stilgestaan bij de laatste stand van zaken van het afwijkende gedrag (hoofdstuk 4). Het rapport eindigt met een conclusie (hoofdstuk 5).

2. Reactie op ingebrachte stukken Faunabescherming

2.1 Rapportage van 5.1.2e (11 mei 2024)

2.1.1. Samenvatting

Na een vermeende voorgeschiedenis te schetsen wordt ingegaan op het Deskundigenrapport waarin het gedrag van de betrokken wolf is beschreven en wordt een blik vooruit geworpen op de mogelijk toekomstige ontwikkelingen. Vervolgens wordt er in de rapportage van 5.1.2e een vergelijking gemaakt tussen de eerdere situatie in het park de Hoge Veluwe en de huidige situatie op de Noord Veluwe. Er wordt opgemerkt dat 'dit proefproject' niet door wetenschappers wordt gemonitord. En dat dit in het geval van de Hoge Veluwe een reden is geweest om de vergunning te schorsen. Naast de te ruime omgeving en lengte van de periode. In de rapportage wordt vervolgens ingegaan op het kader waarin de ontwikkeling van de wolf in Europa en Nederland wordt geschetst en wordt vergeleken met een periode waar het verspreidingsgebied van de wolf lag vóór recentelijke, en westwaartse uitbreiding. Daarna gaat 5.1.2e in op de beschermde status en neemt een voorschot op ontwikkelingen die vooral worden gepropagandeerd door belangengroepen maar geen werkelijkheid zijn en vergeleken met Zweden, waar getalsmatig beheer wordt toegepast. Onder 'gedrag tegenover mensen' wordt gewag gemaakt van voornamelijk uitzonderingen als rabide, tamme of wolfshonden (hybride) en situaties uit het verleden. Het risico van een wolf jegens mensen wordt in elk geval bevestigd door de Groot Bruinderink. De angst voor mensen wordt ook benoemd alsook het belang van minimaliseren van ontmoetingen. Opvolgend wordt habituatie als proces beschreven en vergelijkingen met enkele andere diersoorten gemaakt. En wordt aangegeven dat habituatie omkeerbaar is. Onder het kopje de wolf van Ermelo, wordt een schets gegeven van algemene voorvallen die zich voor kunnen doen bij jonge wolven, dag actief en zich vertonen op onverwachte locaties. Of hier sprake is van habituatie wordt een vraagteken bijgeplaatst, al wordt het risico daarvan wel zeker benoemd. Vervolgens wordt aanbevolen om in een aantal gesignaleerde kennis lagunes te voorzien. Vervolgens wordt het gebruik van een paintball geweer ter discussie gesteld en gepleit voor zenderen als monitoringsmiddel. Groot Bruinderink sluit af met een aantal twijfels en bedenkingen over het gebruik van paintball, zonder nadere onderbouwing.

2.1.2 Reactie

De geschetste voorgeschiedenis doet allereerst weinig recht aan de feiten. De veronderstelde hollocatie, die 5.1.2e noemt, is bij de beheerder Natuurmonumenten niet bekend. Wel zijn er een aantal hollen van diverse diersoorten in het perceel achter hotel De Roode Koper en is er later in de tijd een waarneming gemeld van spelende jonge wolven op een weiland in die buurt (mond. med. Boswachter ecologie, Natuurmonumenten). De vernoemde werkzaamheden aan het fietspad stonden gepland tot eind februari. Door weersomstandigheden heeft dit enkele weken uitloop gehad. Maar dan nog valt dit buiten de periode dat jonge wolven al zelfstandig buiten rond lopen en er contact met werknemers geweest kan zijn. En al heeft zich iets dergelijks, eventueel later in de tijd, voorgedaan dan is de veronderstelling dat de latere wolf op de picknickplaats van de Jhr. 5.1.2e dezelfde zou zijn, niet op goed beschreven feiten gebaseerd. Jonge wolven worden eind april/begin mei geboren en komen pas na 5-8 weken buiten het hol om de ruimere omgeving te verkennen. Daaruit volgt dat de kans op ontmoetingen pas vanaf juni aanwezig is, wat niet correspondeert met de aanwezigheid van de werkzaamheden. De termijn van 18 maanden is gebaseerd op een periode waarin de betrokken wolf, voor zijn dispersie, nog in het territorium van de ouders aanwezig kan zijn. Het moment van dispersie is onvoorspelbaar en ligt ergens tussen 9 maanden en 4 jaar. Waarbij een bekend gemiddelde van ca. 2 jaar in West-Europa is aangehouden. Hiermee motiverend dat zowel de omgeving als de duur, gemotiveerd gekozen zijn en niet te ruim als gesteld.

Daarna geeft 5.1.2e aan dat dit 'proefproject' niet door wetenschappers wordt gemonitord. Er wordt degelijk gemonitord. In vergunning, in de voorschriften is opgenomen dat de acties door middel van video moeten worden vastgelegd. Dat biedt juist de mogelijkheid om de acties en effecten achteraf te kunnen beoordelen.

Voor zover Groot Bruinderink een verband legt tussen de weigering van De Hoge Veluwe om monitoring toe te staan en de afwijzing van de rechter, slaat hij de plank mis. Dat in de Hoge Veluwe juist elke vorm van monitoring niet was toegestaan staat los van dit geval. Groot Bruinderink heeft de recente aanvraag niet goed begrepen, deze is niet 'voor het geval dat' maar gebaseerd op een concreet geval, voornoemde wolf van de Noord Veluwe. De stelling dat fenologie en ecologie niet aan de orde zijn, daarover verschillen de meningen daar ontwikkeling van een jong dier en zijn gedrag juist de aanleiding vormen.

De schets van 5.1.2e van toename van het aantal en het areaal berust op veronderstellingen waarvan de ontwikkeling nog maar moet blijken. De vergelijking tussen Nederland en de gebieden die als refugie gediend hebben, waar wolven zich succesvol aan de eeuwenlange intensieve vervolging hebben kunnen onttrekken, wordt ten onrechte gemaakt. Door de beschermde status heeft de wolf immers de mogelijkheid gekregen zich te vestigen in habitat wat door hem zelf uitgekozen kon worden en daar voldoet Nederland op een aantal plaatsen kennelijk aan. Daarnaast volgt uit vele studies dat wolven in staat zijn een territorium te bepalen die jaarrond in hun voedsel behoefte voorziet. Wat de soms aanzienlijke verschillen in omvang verklaart (range van ca. 50 – 2000 km²). Onder de wettelijke bescherming wordt naast het benoemen van een aantal relevante zaken een voorschot genomen op de nog immer gaande discussie met een vergelijking met Zweden, waar totaal verschillende achtergronden en motivaties een rol spelen en niet relevant geacht kan worden voor de huidige Nederlandse situatie.

Het stellen van 5.1.2e dat wilde wolven een angst voor mensen hebben, wordt gevolgd, mede op basis van Zweeds onderzoek (Eriksen A. 2022, Versluis E. 2022) en is mijns inziens een belangrijke oorzaak voor het onderling vermijden van partijen en daarmee veilig houden van de relatie. De voorbeelden van rabide, tamme of anderszins duidelijk in gedrag afwijkende wolven terzijde gelaten, speelt het afleggen van angst een belangrijke rol bij het op enige termijn ontstaan van agressie jegens mensen (Nowak S. 2021). Ten aanzien van de trefkans in een dichtbevolkt land, hiervan kan het niet anders zijn dat een aanwezig wild dier een gewenning ondergaat, gevolgd door een aanpassing. Als deze aanpassing gaat betekenen dat de afstand door afleggen van angst zodanig krimpt dat fysieke ontmoetingen makkelijk kunnen plaatsvinden neemt het risico op conflicten ongewenste vormen aan. De wolf blijft een roofdier en heeft vooral zijn tanden en bijtkracht om conflicten mee aan te gaan. Dat moet vermeden worden door afstand en angst te handhaven. Met die weergave van het proces van habituatie en de voornoemde risico's kan de analyse van Groot Bruinderink worden gevolgd.

Onder het kopje De wolf van Ermelo schetst Groot Bruinderink echter een beeld van een wolf zoals die in natuurdocumentaires naar voren komt, een dier levend in pure wildernis en wars van menselijke omgeving. De wolf in West-Europa wordt gekenmerkt als een conflictvermijdend dier dat ontmoetingen met mensen bij voorkeur uit de weg gaat, maar daarentegen de menselijke omgeving accepteert en daaruit niet wegblijft. Wat niet geldt voor de stedelijke omgeving, deze wordt normaal vermeden. Echter in een dichtbevolkt land is het nauwelijks mogelijk zonder gedetailleerde kaart door te trekken, en daardoor ergens in een fuik van bebouwde omgeving te lopen. De voorvallen die wij daarvan gezien hebben, tonen een gestrest dier wat zo snel mogelijk uit deze omgeving wil raken. Zonder interesse onderweg te tonen voor alles wat hij tegenkomt. Dergelijke voorvallen zoals die ook door 5.1.2e zijn aangehaald uit Mech & Boitani (2006) betreffen een groot areaal. De meningen verschillen over de beoordeling dat het gedrag van de wolf binnen een algemene bandbreedte van voorkomend gedrag valt zonder invloed van habituatie en/of voedselconditionering. Uiteraard volgt daaruit dat alles ondernomen moet worden om dergelijk gedrag niet te laten ontwikkelen en onderzoek om meer inzicht te verkrijgen is zeker noodzakelijk. Echter een eenmaal ontstane situatie dient ook omgebogen dan wel gestopt te worden, omdat eventuele risico's een eigen maatschappelijke urgentie met zich dragen wat onacceptabel is.

Van de weinig voorliggende ervaringen met 'hazing' van wolven kent het paintballgeweer in elk geval in enkele nationale parken in Amerika een ruimere toepassing met goede ervaringen. Doordat bij toepassing altijd een onvoorspelbare doch acute ingreep gevraagd wordt, is het zo goed als onmogelijk hier een degelijk wetenschappelijke studie voor op te zetten. Voorvallen zijn sporadisch in een lage frequentie en doen zich voor met veel niet gekende variabelen. Groot Bruinderink haalt tot slot de gevaren aan van het paintballgeweer, maar zonder enige onderbouwing. Uiteraard, bij elk middel zijn er risico's, maar die zijn hier zeer minimaal en goed overwogen. Zeker vanwege de vergunningvoorschriften tot een minimum beperkt. De combinatie van het toepassen van een gps-zender in combinatie met een paintballgeweer levert zeker de mogelijkheid tot nauwkeuriger monitoring. Maar het traject van vangen en verdoven wat daarbij hoort, laat zich in tijd niet plannen en kan als eis ook nadelig werken omdat daarmee het optreden tegen dit gedrag wordt vertraagd.

Kortom, 5.1.2e is vooral kritisch over het oordeel dat hier sprake is van habituatie al erkent hij de noodzaak van het houden van afstand tussen mens en wolf. Daarnaast uit Groot Bruinderink kritiek op het feit dat volgens hem te ondernemen acties niet (voldoende) gemonitord worden. En het gedrag van de beschreven wolf onvoldoende bekend is naast het effect van de toepassing van paintball en het gedrag van mensen in kwestie. Echter door het huidige gedrag van betrokken wolf zijn wij voor antwoorden op deze vragen, ingehaald door de actualiteit. Dat er in het geval van habituatie, een reëel risico op escalatie bestaat wordt niet ontkend. Om de kans op escalatie te verminderen komt vervolgens neer op de keuze voor een middel om aversief te conditioneren. De keuze voor paintball is gebaseerd op goede ervaringen met de toepassing in Yellowstone NP, USA.

2.2 E-mail van 5.1.2e (12 mei 2024)

2.2.1. Samenvatting

5.1.2e noemt de wolf gedeeltelijk gehabitueerd en pleit vooral voor het wegnemen van stimuli als de oplossing. Verder benoemt 5.1.2e de mogelijkheid dat daardoor optredend gedrag verandert of verwatert. Wel geeft 5.1.2e aan dat bij hardnekkige situaties naar andere middelen is omgezien. Het verplaatsen van dieren en beschieten met rubberkogels beschouwt hij als laatste remedie. Daarbij benadrukt hij het belang van zorgvuldigheid met betrekking tot de juiste wolf, in bekend gebied en periode. Tevens haalt hij ook het belang van zenderen aan als methode om te kunnen monitoren. Wegens een aantal vermeende risico's spreekt hij zich uit voor een oplossing in scheiding van mens en wolf. Vervolgens speculeert 5.1.2e over de omvang van het territorium. Vervolgens dringt hij aan op maatregelen die contact met de wolf moeten voorkomen, middels voorlichting en handhaving en noemt een periode van drie maanden om effect te beoordelen en eventuele fysieke opvolging van maatregelen met als voorwaarden dat beïnvloedend menselijk gedrag beëindigd is. Van Malssen eindigt met een opmerking over de te verwachte kwaliteiten van een eventuele uitvoerder van maatregelen.

2.2.2 Reactie

Het wegnemen van oorzaken voor gehabitueerd gedrag zover mogelijk is inderdaad van belang, maar praktisch nu zeker niet afdoende en uitvoerbaar, omdat verwacht mag worden dat mensen die gebruik maken van voedsel om de wolf voor hun lens te krijgen/houden zich actief zullen onttrekken aan mogelijkheden tot controle. Ook het voorkomen van ontmoetingen tussen wolf en mens zijn niet realistisch, noch uitvoerbaar in een groot gebied met woon- en werkfuncties. De voorstellen Van Malssen zijn in theorie te volgen, maar in de praktijk niet realistisch.

De omvang van het aangewezen gebied is gebaseerd op monitoringsgegevens over het territorium. Hierbij rekening gehouden met het gehele bestreken gebied en wat daarmee meer omvat dan het kerngebied van het territorium. Daarmee is het uitwijken van de wolf ondervangen. Van Malssen is het niet oneens met het feit dat hardnekkige gevallen een straffere aanpak vergen. Waarbij een zekere proportionaliteit ook in de uitvoering is meegenomen door enkel toe te passen in leersituaties. Dat wil zeggen situaties waar mens en wolf zich in een confronterende situatie bevinden die als ongewenst wordt ervaren. 5.1.2e noemt het gebruik van verplaatsing, waarvoor een dier eerst gevangen dient te worden en binnen Nederland de afstanden te gering zijn om in enig effect te resulteren. Een vangactie kent een eigen traject, omdat het een strikt

beschermde soort betreft. Ook de genoemde rubberkogel is in het advies niet opgenomen omdat de inslag energie op korte afstanden te hoog is en op grotere afstanden het leereffect met een ongewenste situatie onduidelijk of afwezig is.

Kortom, **5.1.2e** kan zich in principe vinden in het ingrijpen bij hardnekkige habituate, zoals hier aan de orde, maar stelt het vangen en verplaatsen voor. Dit is minstens zo, zo niet meer, verstorend en impactvol voor de wolf als een paintballschot. Los van het feit dat weinig zoden aan de dijk zet binnen het voor de wolf relatief kleine Nederland.

2.3 E-mail van **5.1.2e** (6 mei 2024)

2.3.1. Samenvatting

Mergeay uit vooral zijn bezwaar tegen de aanpak wegens het ontbreken van zenderen om het effect van de te nemen maatregelen te kunnen monitoren, dat zou anti-wetenschappelijk zijn.

2.3.2 Reactie

Het feit dat er niet voor het toepassen van een GPS-halsbandzender is gekozen noemt **5.1.2e** als een omissie in het monitoren van de beoogde effecten. Hij vindt dit anti-wetenschappelijk. Nu is in eerste instantie de vergunning voor paintball niet verleend om een wetenschappelijk onderzoek op te zetten, maar om een wolf met afwijkend gedrag te corrigeren. Dat monitoring van de effecten behulpzaam kunnen zijn bij toekomstige gevallen is zeker een feit, en dat zal ook gebeuren, maar de urgentie van de situatie heeft tot een besluit geleid.

2.4 Notitie van **5.1.2e** (mei 2024)

2.4.1. Samenvatting

5.1.2e ziet in de aangeleverde documentatie – terecht – dat de betrokken wolf (nog) niet agressief is. Maar benadrukt dit gedrag als nieuwsgierig en belangstellend en stelt ter discussie of er daardoor een probleem is ontstaan. **5.1.2e** gaat uit van het bestaan van een wensbeeld ten aanzien van het gedrag van wolven en veronderstelt dat dit ook een rol heeft gespeeld bij het Deskundigenrapport. Vervolgens stelt hij dat het beschieten van de wolf met paintball ook een wensbeeld is en benoemt dan de gevaren bij het beschieten met paintball en ontbreken van studies die de effecten aantonen. Daarbij benoemt hij de risico's van beschieting met paintball en speculeert hij over de effecten van verf en geuren op de sociale impact van de roedel en geeft aan dat hij liever op zoek zou gaan naar een bredere ecologische vaststelling. Wel maakt hij melding van bedelgedrag en de noodzaak om hier iets tegen te ondernemen. Daarnaast geeft hij aan dat benadering van honden een natuurlijk gedrag is, en noemt dat dit geen aanleiding zou moeten zijn om een wolf te beschieten. Waarop hij aangeeft dat minder schuw gedrag leeftijd gebonden is. Daarbij maakt hij een vergelijking met honden en hybride wolven en noemt het ontstaan van conflicten onder invloed van geslachtsrijpheid. En is daarbij van mening dat het huidige gedrag op zijn beloop gelaten kan worden onder de verwachting dat dit vanzelf verandert met de tijd. Dan haalt hij tot slot een vergelijking met Saarloos wolfshonden aan wat hij aanvoert als argument dat wolven niet direct gevaarlijk zijn. Daarna geeft hij aan dat de beelden geen agressie tonen en verklaart dit gedrag uit nieuwsgierigheid en als natuurlijk gedrag. En komt terug op het idee van een wensbeeld. In de samenvatting stelt **5.1.2e** dat een aantal geconstateerde gedragingen berusten op natuurlijk gedrag. Wel geeft hij aan dat aan

voedselconditionering een eind gemaakt moet worden waarbij hij toch vooral wijst op de veronderstelde gevaren van het beschieten met paintball en stelt dat in het Deskundigenrapport voorgesteld wordt om natuurlijk gedrag te willen afleren wat niet in overeenstemming is met de status van strikt beschermde soort. Tot besluit haalt hij een co-existente samenleving aan als een leerproces wat ruimte nodig heeft om te ontwikkelen.

2.4.2 Reactie

Van tekenen van agressie is inderdaad geen sprake. Dat staat niet ter discussie. Op basis van het gedrag waarbij schuwheid verloren is gegaan is de verwachting - gebaseerd op literatuur (Nowak, S. 2021) - dat agressie wel kan ontstaan. Dat wordt juist door actieve inzet geprobeerd te voorkomen. En de 'jonge' leeftijd van wolfjes waarop nieuwsgierig gedrag zich het duidelijkst manifesteert, is inmiddels gepasseerd. Ook hiervoor is een brede basis in de literatuur. Er is geen sprake van een wensbeeld, het is een algemeen erkend dat angst bij wolven voor mensen de beste waarborg vormt voor een conflict vrij samenleven met de wolf. Heldere studies zijn niet uit te voeren daar het gedrag zich onvoorspelbaar ontwikkelt en daarom om actie vraagt. Risico's van toepassing bestaan altijd, maar staan niet vast. Zeker niet nu voorschriften aan de vergunning zijn verbonden die dit tegengaan.

De bewering over 'geur en verf' geldt voor iedere geur die een wolf ergens kan opdoen. De betekenis van geuren voor wolven is speculatief en niet goed gekend, omdat onderzoek in het wild nagenoeg onmogelijk is. Wel is bekend dat wolven een zeer hechte band onderhouden en veel tijd in socialiseren steken, ca. 30 % van de dag besteding (Zimmerman B. / Vucetich J. 2021) waardoor het niet gerechtvaardigd is te verwachten dat dit op basis van een enkele geur verstoord kan worden. Toenadering tot honden is verder niet een kwestie. Dit kan onderdeel zijn van natuurlijk gedrag. Het daarbij totaal negeren van menselijke aanwezigheid op geringe afstand is het kritieke zorgpunt. Daarbij vormt onvoorspelbaar gedrag van hondenbezitters in relatie tot een wolf een risico op escalatie. Het aanhalen van hybride wolven is in deze context niet relevant. Dat jonge wolven een periode van verkennen van hun omgeving door maken, waarbij een verminderde schuwheid ten opzichte van volwassen dieren geconstateerd kan worden berust voornamelijk op individuele verschillen en is geen algemeen kenmerk van wolven. Maar deze fase is veel eerder voorbij dan 5.1.2e suggereert. De gedane suggestie om af te wachten of dit gedrag onder invloed van geslachtsrijpheid afneemt is risicovol, omdat de uitkomst volstrekt onbekend is.

Het aanhalen van de Saarloos wolfhond is niet relevant, daar het hier gaat om een type hond die terug is gekruist met een wolf om zijn uiterlijk richting de wolf te verbeteren. Honden zijn in tegenstelling tot wolven al vele generaties gedomesticeerd en hebben een totaal andere angst - dominantie verhouding met mensen. Tegenover de jaarlijks ca. 150.000 honden beten in Nederland (met gemiddeld een enkele dodelijke afloop, bron CBS) staat geen enkel geval van een bijtincident met een wolf, die niet uitgedaagd of in het nauw gedreven werd.

Afsluitend probeert 5.1.2e de beoordeling nogmaals in twijfel te trekken door de onderlinge afstand wolf - mens waarop ontmoetingen plaats vinden te negeren en te bagatelliseren en de nadruk te leggen op natuurlijk gedrag. En nogmaals de wensbeeld-theorie van stal te halen, alsof dat een gegeven zou zijn. In zijn samenvatting stelt hij vooral het paintballschietsen ter discussie als middel om het natuurlijk gedrag te beïnvloeden. Deze misvatting laat onverlet dat het geconstateerde

gedrag grenzen passeert die gelukkig nog niet tot incidenten hebben geleid, maar waarvan de potentie tot escalatie wel bestaat. Het getuigt juist van verantwoordelijkheid jegens de soort en zijn beschermde status om dit probleem aan te pakken om escalatie met uiteindelijk lethaal ingrijpen te voorkomen. Kortom, **5.1.2e** probeert het gedrag weg te schrijven als natuurlijk, maar uit de literatuur en bovendien uit de overige reacties blijkt wel degelijk iets anders.

3. Reactie op kritiekpunten van de voorzieningenrechter

3.1 Afwijkend gedrag

De grenzen tussen nieuwsgierig en afwijkend gedrag zijn niet makkelijk in een definitie te vangen. Het verschil wordt vooral gevormd door de frequentie van voorkomen en de afstand die onderling tussen mens en wolf gerespecteerd blijft. Dat bij jonge wolven er een mate van nieuwsgierigheid is en sprake is van minder angstig gedrag jegens hun omgeving verschikt sterk per individu. Bij lerende dieren, waartoe de wolf kan worden gerekend, speelt het opdoen van ervaringen een rol bij het ontwikkelen van hun gedrag en vaardigheden. Daarnaast gaat van het voorbeeld hoe jaarlingen of de ouders reageren op situaties een niet te negeren instructie uit.

De exploratieve fase beslaat echter het eerste levensjaar. Na het verlaten van het geboortehol tot meelopen en jagen met de ouders zit ongeveer een half jaar. In de laatste maanden tot aan volledige wasdom kunnen jonge wolven tijd alleen doorbrengen in het ouderlijk territorium of enkel als groep opereren. Daar bestaan vele variaties in. Nieuwsgierig gedrag wat resulteert in geringere vluchtafstand komt vooral einde eerste zomer voor. En wordt gewoonlijk snel gecorrigeerd. Wolven hebben een diepgewortelde angst voor mensen, wat met gericht telemetrisch onderzoek naar vluchtafstand in reactie op mensen is onderzocht (Eriksen et al. 2022, Versluijs et al. 2022). Het naderen van een wolf door mensen wordt als risico verhogend ervaren op afstanden dichterbij dan 100 meter (Kuijper et al. 2019) Algemeen wordt er een duidelijke grens getrokken wanneer de afstand wolf – mens onder de 30 meter komt, als een vorm van afwijkend gedrag. Wat nauwgezet gemonitord dient te worden (Reinhardt et al. 2020 / IPO 2019). En bij de wolf op de Noord-Veluwe is dit zeer regelmatig het geval in wisselende omstandigheden. Ontmoetingen met wandelaars, fietsers en auto's. Gerichte gedragingen voor langere periode dan toevallige ontmoetingen. En verspreid over diverse locaties binnen het bekende territorium van het Noord-Veluwe roedel. Om voorkomend gedrag zorgvuldig te beoordelen is het belangrijk om onderscheid te maken tussen tolerant gedrag van een wolf. Waarbij de wolf wel afstand bewaard, maar niet onmiddellijk weg vlucht. Daarnaast kan het zijn dat een wolf zich brutaal (*bold*) gedraagt en mensen, dan wel mensen in auto's actief benadert en zich daarbij ongestoord gedraagt. Dit zijn de gevallen die in verschillende, goed gedocumenteerde situaties (Reinhardt et al. 2020, Nowak et al. 2021) tot escalatie hebben geleid. Het niet juist interpreteren van signalen en reageren - zowel door de mens als de wolf – vergroot het risico. Zeker wanneer daar een verwachting ten aanzien van voedsel aan ten grondslag ligt. Escalatie die zich uit in bijtincidenten, betekenen doorgaans lethale maatregelen tegen de betrokken wolf. Dat is dikwijls, helaas, de enige overgebleven maatregel.

Kortom, het gedrag van de wolf op de noordelijke Veluwe is onomstotelijk afwijkend. Het gedrag kan zeker niet als nieuwsgierig worden beschouwd, dat stadium is de wolf ver voorbij. Ook is het gedrag aanhoudend, hetgeen een indicatie is dat het niet zomaar nieuwsgierig gedrag betreft.

3.2 Werkingsgebied: Noord-Veluwe

Om het gebied af te bakenen waarin actie tegen ongewenst gedrag zinvol is, is gekozen om de door het roedel zelf afgebakende territorium (gedefinieerd als het exclusief door een roedel wolven bewoonde gebied) als begrenzing te kiezen. Een territorium bestaat uit een kerngebied met daarom heen jacht gebieden die met wisselende intensiteit bezocht worden om het voordeel van verrassing tijdens de jacht te kunnen benutten. En moet ten opzichte van andere roedels eerder als een begrenzing in tijd als in ruimte gezien worden. Waardoor er een schijnbare overlap kan bestaan. Zonder dat dit leidt tot conflicten. Dat maakt het moeilijk een territorium nauwkeurig in beeld te brengen. Bij de monitoring worden als kenmerk van begrenzing de markeringen door wolven in het terrein middels geursporen (urine en faeces) gebruikt. Om voor een te verlenen vergunning een gebied te beschrijven is aansluiting gezocht bij de gemeente grenzen, waarover de territorium activiteit zich uitspreid. De behoefte aan een ruim omschreven gebied hangt ook samen met het voorkomen dat de betrokken wolf zijn gedrag niet verandert maar kiest om dit te manifesteren in andere delen van het territorium. Daar is aversieve conditionering niet bij gebaat en proberen wij op deze wijze met een veilige marge te ondervangen.

3.3 Werkingsduur

De periode waarvoor de vergunning is verleend sluit aan bij een inschatting van de tijd dat een jong dier verblijft in het ouderlijk territorium. Dispersie van jonge wolven kent een grote variatie. De meesten starten tussen 9 maanden en ruim 4 jaar (Mech & Boitani, 2003). Voor onze contreien, de Midden-Europese laagland populatie waartoe onze wolven behoren is dat ca. 2 jaar. Waarbij opgemerkt wordt dat dispersie over soms zeer grote afstanden (> 1500 km) kan plaats vinden en een dier zich volledig aan de waarneming kan onttrekken. Daaruit volgt, dat wil aversieve conditionering een kans van slagen hebben, deze uitgevoerd moet worden in de periode dat een dier binnen zijn ouderlijk territorium opereert en het gedrag te beïnvloeden is. Na dispersie is ook niet meer bekend waar een dier zich ophoudt en zijn maatregelen niet gericht en afgestemd op een enkel dier met afwijkend gedrag uit te voeren. Om die reden een beperkte werkingsduur en gebied, met wel een maximalisatie van de mogelijkheid tot handelen binnen een bekend territorium. Uiteraard is er geen enkele reden om met acties door te gaan bij gebleken succes. Maar indien een wolf recidive vertoont biedt dit wel de mogelijkheid om adequaat te kunnen reageren. Met de gekozen 18 maanden is dus een evenwicht gevonden, niet te kort, en lang genoeg om tot het moment van dispersie te overbruggen.

4. Laatste stand van zaken afwijkend gedrag (mei/juni 2024)

Er worden nog steeds meldingen van waarnemingen gedaan, waarvan er velen zonder enige vorm van beeld. Uit de waarnemingen met bewijs zijn er enkele geselecteerd die voldoende aangeven dat de situatie zich niet spontaan verbeterd heeft en het gedrag van deze wolf en zijn belangstelling voor mensen en de menselijke omgeving blijft voort bestaan. Eveneens als de belangstelling van wolf-toeristen die de kans om een wolf waar te nemen zich ondanks diverse maatregelen, niet laten ontnemen. Onderstaand enkele voorbeelden ter verduidelijking, met enige duiding.

Video van WhatsApp op 2024-06-27 om 10.09.38_ab8f00f2.mp4

20 mei, wolf staat in het bos op geringe afstand van de weg en vormt aldaar een attractie voor een aantal mensen die hier kennelijk op uit zijn.

Video van WhatsApp op 2024-06-27 om 10.08.15_7294ad7b.mp4

Ermelo 25 mei, wolf loopt door villawijk en wordt opgemerkt en reageert op lok geluiden. Blijft onderzoekend staan, geen schrik of angst.

Video van WhatsApp op 2024-06-27 om 10.18.14_6e7d4c59.mp4

18 juni, Sandbergweg wolf staat op zandpad, naast fietspad. Fietser benadert de situatie al filmend en stopt op enige afstand om beter te filmen. Wolf loopt, op het zandpad blijvend richting fietser en pakt na enige afstand een stuk vlees uit de berm. Wat hier aan opvalt, is dat de filmer kennelijk al wist dat de wolf zich daar op hield en het stuk vlees, moet een oorzaak hebben. Het betreft een los brok, geen prooi.

Video van WhatsApp op 2024-06-27 om 10.19.26_0d4d20b4.mp4

19 juni, Wolf loopt in bosperceel tussen weg en erf, weiland met gebouwen. Wordt aan gesproken, schrikt even maar daarna afwachtend nieuwsgierig en niet onder de indruk

5. Conclusie

Uit de ingediende nadere stukken spreekt een verschil in beoordeling van het gedrag als gehabitueerd dan wel nieuwsgierig, passend bij een jonge wolf. Overeenstemming is er wel in het oordeel dat de betrokken wolf tot op heden zich niet agressief getoond heeft, maar dat is het punt niet. Dat er maatregelen nodig zijn om een ontwikkeling in de richting van voedselconditionering dan wel habituatie te voorkomen wordt eveneens gedeeld. Echter, afhankelijk van de beoordeling en inschatting van de huidige fase, bestaan er verschillen met betrekking tot de inzet van middelen. De aangedragen suggesties bieden geen van allen een concreet handelingsperspectief en realistische uitvoering voor de korte termijn. De risico's die uitgesproken worden over het paintballmiddel zijn niet onderbouwd, in geen van de reacties. Het alternatief van blijven afwachten, daarvan zijn de uitkomsten volstrekt ongewis. Het negeren van voorvallen met bijtincidenten in het buitenland met een vergelijkbare voorgeschiedenis is niet te verantwoorden. Dus blijft de conclusie staan dat inzet van het paintballmiddel in de huidige situatie een verantwoordelijk middel is om de ontwikkeling van habituatie om te buigen dan wel te stoppen. En het beoogde gebied en periode voldoende ruim zijn gekozen om tegen slagen bij de uitvoering op te kunnen vangen en voldoende beperkt om niet buiten het bekende activiteiten gebied (het ouderlijk territorium) van deze wolf te opereren. Getuige de meest recente waarnemingen is er geen spontane gedragsverandering opgetreden die de voorgestelde acties niet kunnen rechtvaardigen. Het optreden tegen dit afwijkend gedrag blijft een noodzaak.

Bronnen

Eriksen, A., Versluijs, E., Fuchs, B., Zimmermann, B., Wabakken, P., Ordiz, A., ... & Rieger, S. (2022). A Standardized Method for Experimental Human Approach Trials on Wild Wolves.

Frontiers in Ecology and Evolution, 10, 793307.

Kuijper, D. P. J., Churski, M., Trouwborst, A., Heurich, M., Smit, C., Kerley, G. I. H., & Cromsigt, J. P. G. M. (2019). Keep the wolf from the door: How to conserve wolves in Europe's human-dominated landscapes?. *Biological Conservation*, 235, 102-111.

Nowak, S., Szewczyk, M., Tomczak, P., Catus, I., Figura, M., & Mysłajek, R. W. (2021). Social and environmental factors influencing contemporary cases of wolf aggression towards people in Poland. *European Journal of Wildlife Research*, 67, 1-12.

Mech LD, Boitani L (eds) (2003) *Wolves: behavior, ecology, and conservation*.

Chicago University Press, Chicago

Reinhardt I, Kaczensky P, Frank J, Knauer F, Kluth G (2020) *How to deal with bold wolves. Recommendations of the DBBW*. BfN-Skripten

577. Federal Agency for Nature Conservation, Bonn

Versluijs, E., Eriksen, A., Fuchs, B., Wikenros, C., Sand, H., Wabakken, P., & Zimmermann, B. (2022). Wolf Responses to Experimental Human Approaches Using High-Resolution Positioning Data. *Frontiers in Ecology and Evolution*, 10, 792916.

Eriksen, A., Versluijs, E., Fuchs, B., Zimmermann, B., Wabakken, P., Ordiz, A., ... & Rieger, S. (2022). A Standardized Method for Experimental Human Approach Trials on Wild Wolves.

Frontiers in Ecology and Evolution, 10, 793307.

Nowak, S., Szewczyk, M., Tomczak, P., Catus, I., Figura, M., & Mysłajek, R. W. (2021). Social and environmental factors influencing contemporary cases of wolf aggression towards people in Poland. *European Journal of Wildlife Research*, 67, 1-12.

Versluijs, E., Eriksen, A., Fuchs, B., Wikenros, C., Sand, H., Wabakken, P., & Zimmermann, B. (2022). Wolf Responses to Experimental Human Approaches Using High-Resolution Positioning Data. *Frontiers in Ecology and Evolution*, 10, 792916.

Vucetich J.A., (2021) *Restoring the balance*. Johns Hopkins University Press, Baltimore